

- Музфаров Р. Об изучении фольклора крымских татар / Рефик Музафаров // Советская тюркология : научно-теоретический журнал. – 1979. – №6. – С. 110-113.
- Оверчук О.Л. Фольклористичний дискурс Івана Огієнка / О.Л. Оверчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – Випуск 12. – С. 218-222.
- Огієнко І. Українська культура : коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 142 с.

The authoress of the article investigates in details the typical sample of the folklore emigrant lyrics by the Crimean Tatars – song «Shuvapurnyndumany...» – «A smoke of the steamer...» Marked by the distinct picturesque details motif of a sad constrained travel is the main in this folk poetic work. Key image of a steamship in spite of its concreteness, reality obtains the symbolic measure and involuntarily is associated with anything like inexorable destiny, evil fate, inevitable difficultness. Ah artistic impression of the poetic narration is strengthened by light unconstrained rhythm, resounding rimes and other refined semantic and sound modes.

Key words: folklore by Crimean Tatars, lyrics, emigrant song, poetics.

Отримано: 17.09.2016 р.

УДК 811.161.2'38:001(477)(092)

Н. І. Дворницька

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СВОЕРІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МОВНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ В ЕПОПЕЇ І. ОГІЄНКА «НЕДОСПІВАНА ПІСНЯ»

В статті розглядаються основні науково-літературні здобутки Івана Огієнка як науковця, письменника, поета. Акцентується увага на мовно-стилістичних особливостях поеми «Недоспівана пісня». Окремо аналізуються авторські прийоми та текстуальні особливості.

Ключові слова: науково-літературні здобутки, мовно-стилістичні особливості, авторські прийоми, текстуальні особливості.

Державний і церковний діяч, учений Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон) (1882-1972) залишив багату творчу спадщина, що налічує близько двох тисяч праць, серед яких дослідження з історії церкви, культури, української мови і літератури.

Вагомим внеском у наукову скарбницю стали такі праці, як «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (К., 1918), «Історія українського друкарства. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII ст.» (Львів, 1925), «Українська церква» (Прага, 1942, у 2-х т.), «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1961) та ін. У своїх творах автор доводив самотність української культури, української церкви, обґрунтовував право українського народу на боротьбу за національне відродження і здобуття власної державності.

Наукова спадщина І. Огієнка потребує ґрунтовного дослідження, адже ця талановита людина надзвичайно гармонійно поєднувала природний хист ученого, педагога, мовознавця, літературознавця, історика та перекладача, міністра та пое-

та. Чекають своїх дослідників наукові рукописи, архіви, що були передані ученим у спадщину консисторії української православної церкви у Канаді (м. Вінніпег), де знаходяться неопубліковані праці «Гебрейсько-українська біблія», «Синтаксис української мови» (в 6-ти томах), «Історія українського чернецтва», рукописи з історії української мови, української церкви. Слід зазначити, що І. Огієнко є автором цілої серії досліджень з історії Української православної церкви. Мислитель вважав за необхідне показати всьому світові, що історія українського народу й історія Української церкви міцно злилися в одне нерозривне ціле. Адже практично з XV століття православна церква в Україні, за словами Огієнка, стає головним суб'єктом і об'єктом української історії, бо за оборону її цілості й чистоти православ'я, її мови, обрядів, її індивідуальності точилася й точиться справжня боротьба. Учений Огієнко вважав її духовним джерелом ідеї незалежності.

Спадщина Огієнка знаходить своїх дослідників у рідній Україні. Зокрема, ідеї просвітництва, на яких зосереджував свою увагу науковець, досліджують в своїх роботах А. Ляхощька, А. Марушкевич, С. Мартиненко. В. Ляхощький, досліджуючи просвітницьку діяльність І. Огієнка, вивчає, зокрема, працю Огієнка-редактора, видавця часописів «Наша культура» та «Рідна мова». Дослідник І. Тюрменко присвятила свої наукові роботи узагальненню та систематизації Огієнкової концепції шкільної освіти. Народознавчі студії Івана Огієнка стали об'єктом ґрунтовного дослідження В. Качкана. Дослідник велику увагу приділив історії перекладу Біблії українською мовою та ролі в цьому процесі І. Огієнка. Дослідник С. Болтівець переконливо доводить вагомий внесок І. Огієнка в розробку психологічного напрямку в українському мовознавстві, розвинутого свого часу видатними українськими лінгвістами О. Потебнею та Б. Гринченком. Дослідженню життєвого шляху та життєдіяльності І.І. Огієнка присвячена монографія науковця А. Тимошика.

Свідченням повернення імені І. Огієнка на Батьківщину є плідна праця вітчизняних науковців та представників громадськості. З ініціативи Інституту філософії НАН України започатковано всеукраїнські Огієнківські читання, з 1992 р. проводяться всеукраїнські науково-практичні конференції, присвячені духовній та науково-педагогічній діяльності І. Огієнка. Перевидаються праці вченого, серед яких «Дохристиянські вірування українського народу», «Українська церква», «Українська культура», «Наука про рідномовні обов'язки» та ін.

У травні 1992 р. почало діяти Всеукраїнське товариство Івана Огієнка з центром у м. Кам'янець-Подільському. Товариство ставить за мету розвиток творчої ініціативи громадян України щодо вивчення і популяризації багатогранної спадщини І.І. Огієнка.

У березні 2000 р. був створений регіональний осередок Товариства Івана Огієнка і в Миколаївській області, до складу якого увійшли студенти, аспіранти, викладачі ВНЗ та вчителі міста.

В Україні засновано (1995 р.) премію І. Огієнка в галузі науки й освіти, миротворчої та церковної діяльності, літератури й мистецтва. Це друга в Україні багатогалузева премія після Шевченківської.

Пізнання й осмислення духовних джерел творчої спадщини І. Огієнка ще чекає своїх дослідників. Глибокого вивчення, зокрема в мовно-стилістичному аспекті заслуговують його драматичні поеми, озаглавлені емко й лаконічно – «Наш бій за державність».

Намір написати масштабну епопею з такою назвою Огієнко виношував давно. І частково зrealізував у Швейцарії, де мав щасливу нагоду попрацювати в унікальній бібліотеці відомого російського революціонера-емігранта М. Рубакіна, в якій було надзвичайно багато рукописів і стародруків ще з часів

Хмельниччини. Тому основну драму – найбільшу за обсягом – з першого тому цього двокнижжя, присвячену Богданові Хмельницькому, Огієнко написав на основі опрацьованих історичних документів. Назву епопеї «Наш бій за державність» автор обґрунтував у передмові до першої частини епопеї:

«Найголовніша і найсвятіша ідея українського народу, від довгих віків унаслідувана, це – незалежна Українська Держава. Вона в нас була... була довгі роки, але року 1240 татари окупували її на 122 роки – і спинили її. Спинили нашу Самостійну Державу, але не спинили нашої самостійницької ідеології. Вона горіла в свідомих українських душах пекучим і ясним полум'ям, і породила наш лицарський Бій за Державність» [9, с.3].

Ця історична епопея ділиться на дві частини. До першої увійшли твори, присвячені великому гетьману Богдану Хмельницькому та його сподвижникам, – «Недоспівана пісня» (Богдан Хмельницький), «За волю» (Хмелеві кобзарі), «Сповідь гетьмана» (Іван Виговський), «Скитальник» (Юрій Хмельниченко), «Туми» (Іван Сірко).

Епопея І. Огієнка «Недоспівана пісня», яку автор писав «кров'ю серця свого» [9, с.7], має не тільки історичну, але й неабияку художню цінність.

Перед нами не спокійний, виважаений опис історичних фактів, а схвильована лірична пісня-розповідь, де ряд окремих ліричних картин, образів змушують читача глибоко пережити, відчутти зображені в творі події, уявити одну із найяскравіших сторінок української історії – Хмельниччину.

Автор демонструє не тільки широку науково-літературну ерудицію через очевидні ремінісценції творів Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, але й чудове володіння різноманітними мовними засобами. Мова епопеї надзвичайно багата на епітети, метафори, алегорії, ефектні тавтології і гіперболи, має широко розвинуту символіку. Автор напрочуд вдало вплітає в канву твору символи давньоруської поезики, створюючи образи народних месників – козаків та їх лютих ворогів – ляхів і татар: «В Богдана військо – в небі зорі, в Богдана військо – в небі тучі»; «Козаки – всі соколи орлокрилі, як тури, можна рвуться в бій»; «Козаки-орли летять по піднебесню»; «Татарів встала чорна хмара, татари, мов голодна сарана»; «Татари, як шакали, степом біжучи»; «Ляхи біжать хоргами навтьоки».

Страшні битви козаків з ворогами порівнюються, за традицією давньоруської літератури, започаткованою ще в «Слові о полку Ігоревім», з кривавим бенкетом: «Почався бій – кривава тризна»; «Зварили ляхам труйне пиво»; «Ой наварили Польщі пива і на обід отруйні страви».

Широко використовує автор біблійну символіку, старослов'янськи при створенні світлого образу Православної церкви, ідеї Православ'я, як символа душевної ширості, багатства духу, хоробрості та волі українців: «Воля для народу – в Вірі Правій», «со духи гнали тих унітів», «Десниця Божа з нами в Вірі», «Божа манна – за світлу ідею», «не бились за ідею всеує», «За Україну й Віру – хоч на Голготу». До речі, Голгота, місце страждання Ісуса Христа, символ страждання взагалі, зустрічається в епопеї більше двадцяти разів. Біблійну Юдиф нагадує в своїй величч образ красуні Оксани, наложниці Іслам-Гірея. Вона вбила хана, не боячись страшної кари, намагаючись допомогти рідному народові.

Автор чудово володіє прийомами стилістичної дериватології, демонструючи цим неабиякі здібності лінгвіста. Так, при створенні ворожих образів ляхів і татар використовуються іменникові суфікси абстрактності -ОТ(а), -В(а), що приблизно з XVII століття надавали іменникам як в російській, так і в українській мовах дещо негативного, стилістично зниженого характеру. Суфікс -ІСТЬ (-ОСТЬ), навпаки, надавав абстрактним іменникам високого стилістич-

ного забарвлення. Це явище чудово ілюструють приклади з епопеї: «Татарва підла і немита», «Ляхота грізна і несита», «Бучна ляхота», «панота вража», «татари – грізная німота», але – «козаків лицарськість – горда і сміла».

І, нарешті, треба відзначити надзвичайну поетичність, народність, первинність мови твору. Чудовим розмаєм світіться порівняння, епітети, алегорії, метонімії, взяті з українських народних пісень і балад. Цим засобом автор користується найбільш вдало при створенні найдорожчих серцю образів «Нені України» і «бідного сіроми», простого люду. Ніжністю, болем, гордістю сповнюється серце, коли читаєш взяті ніби з уст народу слова: «В нас хоч чумарки й рвані свитки, та маєм в серці хресну рану», «До бою йшли ми, свитки сірі», «Прості люди жертвують собою, як квіти, й вмирають мужні та веселі», «Повстали левом босі й голі». Україна, що змальована так ніжно:

Куди не глянь, лани пшениці,
По них живі, як в морі, хвилі,
Й зорять скрізь Божії зиниці
Пахкі волошки, сині й милі,

яку автор безліч разів називає Матінкою, Ненею, Мамою, – враз в кінці епопеї стає «вродливою сиротиною». Знову чудовий образ матері-сироти, що втратила своїх синів-захисників, взято з самого серця народного, з народних балад.

Надзвичайна образність, різноманітність мовних засобів, історизм надають епопеї І. Огієнка «Недоспівана пісня» право вважатися твором великої літературно-художньої цінності, що демонструє колосальний творчий потенціал мислителя, художника, філософа, високої духовності вічного борця за незалежність І.І. Огієнка, своєрідною епітафією до життя якого могла б слугувати фраза з «Мойсея» І. Франка:

Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Список використаних джерел:

1. Болтівець С. Велетні педагогічної думки: Іван Огієнко / С. Болтівець // Освіта України. – 1997. – №34. – С. 8.
2. Болтівець С. Іван Огієнко про деякі особливості української мови / С. Болтівець // Дивослово. – 1996. – №5-6. – С. 14-18.
3. Болтівець С. Іван Огієнко: мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С. Болтівець // Дивослово. – 1994. – №7. – С. 23-27.
4. Качкан В. Культурологічні студії Івана Огієнка / В. Качкан // Журналістика: Преса, телебачення, радіо. – К., 1993. – Вип. 25.
5. Ковальський М. Персональна справа Івана Огієнка в Архіві Нових Актів у Варшаві / М. Ковальський // Український історик. – 1995. – №1-4. – С. 259-267.
6. Краснодарський В. «Готов я нести люті муки за свій народ, за Рідний край...», або неупереджений погляд на особистість Івана Огієнка, на його наукову спадщину / В. Краснодарський // Голос України. – 1997. – 4 січня. – С. 6.
7. Листи Івана Огієнка / вступ і підготовка текстів С. Гальченка // Слово і час. – 1992. – №1.
8. Листи Івана Огієнка до А. Кримського / вступ В. Ляхощька // Слово і час. – 1996. – №7. – С. 15-22.
9. Ляхощька Л. Народ без власної ідеології – мертвий / Л. Ляхощька // Освіта. – 1994. – №80-81. – С. 5.

10. Ляхощька Л. Граматика Івана Огієнка для народної школи / Л. Ляхощька // Початкова школа. – 1997. – №2. – С. 56-58.
11. Ляхощький В. Із педагогічної спадщини Івана Огієнка / В. Ляхощький // Початкова школа. – 1997. – №3. – С. 56.
12. Марушкевич А. Народна педагогіка і українознавство в спадщині Івана Огієнка (митрополита Іларіона) і розвиток сучасної національної школи / А. Марушкевич // Директор школи. – 1999. – №4. – С. 2.
13. Митрополит Іларіон. Наш бій за державність. Історична епопея / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1962. – С. 7.
14. Сохацька Є. Ідея соборності в культурологічній спадщині Івана Огієнка / Є. Сохацька // Українське слово. – 1997. – 9 січня. – С. 6-7.
15. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка / М. Тимошик. – К., 1998.
16. Тимошик М. Подвижник української справи / М. Тимошик // Урядовий кур'єр. – 1997. – 14 січня. – С. 9.
17. Тіменник З. Державотворчі й політичні засади Івана Огієнка в контексті сьогодення / З. Тіменник // Шлях перемоги. – 1995. – 1 квітня. – С. 7.
18. Тюрменко І. Іван Огієнко – митрополит Іларіон / І. Тюрменко // Укр. істор. журнал. – 1995. – №2. – С. 79-92.

The article deals with scientific and literary achievements of Ivan Ohienko as a scholar, writer, poet. The linguistic and stylistic peculiarities of the poem «Not Finished Song» are focused on here. The author's stylistic devices and text features are given in the separate analysis.

Key words: scientific and literary achievements, linguistic and stylistic peculiarities, author's stylistic devices.

Отримано: 26.10.2016 р.

УДК 811(477)(092):811/16'0

Н. М. Дзюбак

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОНЦЕПЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У СЛОВ'ЯН В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ І. І. ОГІЄНКА

У науковій розвідці розглянуто питання походження літературної мови у слов'ян, що в мовознавстві є першочерговим. На основі аналізу сучасних наукових розвідок подано визначення поняття «літературна мова», простежено зміст цього поняття від його з'яви до наших днів. На основі аналізу концепції походження літературної мови І.І. Огієнка з'ясовано чинники, що зумовили виникнення цього лінгвістичного поняття, особливості його становлення і розвитку.

Ключові слова: літературна мова, старослов'янська мова, староболгарська мова, нова слов'янська літературна мова.

Специфіка лінгвістичного поняття «літературна мова» здавна привертає увагу мовознавців. Як зазначає І.І. Огієнко, «Писано в цій справі надзвичайно багато, – майже кожний із більш-менш видатних філологів слов'янських і неслов'янських писав у цій справі, і пробував додати й своє посилене висвітлення цієї цікавої, але дуже заплуваної й тяжкої до вирішення загадки» [1, с.5]. У сучасному науковому обігу існує багато гіпотез зародження і розвитку літературної мови. Однак через брак писемних доказів це питання залишаєть-